

Dekalog jako základ zpovědního zrcadla Historicko-teologická studie*

Jan Polák

Jeden z velmi důležitých nástrojů, který byl po staletí využíván pro formaci svědomí nejen studentů a adolescentů, nýbrž věřících všech stavů a věkových skupin, byla a je svátost smíření. Mít co největší užitek z této svátosti vyžaduje na straně penitenta se na ni především dobře připravit. Za tímto účelem vznikala v katolické církvi celá řada různých pomůcek, z nichž k těm osvědčeným a stále aktuálním patří zpovědní zrcadlo založené na Desateru Božích přikázání. Seznam osobních otázek vycházejících z jednotlivých přikázání dnes najdeme snad v každém kancionálu, širší výklad Dekalogu pak obsahuje *Katechismus katolické církve* (KKC).

Někdo by se ale mohl oprávněně zeptat, proč se při přípravě na svátost smíření opíráme právě o Desatero? Bylo tomu tak vždy? Jestliže ne, z jakého schématu se vycházelo před ním? Kdo ho prosadil, v jaké době a proč? Jaké přednosti a jaká omezení z něj vyplývají? Otázky tohoto typu by mohl položit jakýkoliv žák během hodiny náboženství nebo kdokoliv, kdo se připravuje např. na svátost křtu nebo biřmování. Tento příspěvek by na tyto otázky chtěl dát fundovanou odpověď, zasazenou, pro správné pochopení souvislostí, do širšího kontextu. Rozhodně si však neklade ambice poskytnout vyčerpávající odpověď mediéválního historika či filozofa, spíše se chce na dané otázky podívat pohledem morálního teologa či katechety.

Protože *status quaestionis* nám otvírá poměrně široké pole, bude nutné ho ohraničit. Udělejme to následující otázkou: Podle jakého schématu se věřící připravovali na sv. zpověď v raných dobách existence církve a kdy se prosadil Dekalog? Budeme se tedy věnovat období od prvotní církve do vrcholného středověku, konkrétně od vzniku prvokřesťanských spisů do doby Jana Gersona, z jehož díla je patrné, že Dekalog již pevně zakořenil v myšlení a praktickém životě teologů, farářů i řadových věřících. Poté se již jen letmo podíváme na vznik prvních katechismů, jak

* Studie vychází s podporou Interní grantové agentury Univerzity Palackého v Olomouci IGA_CMTF_2025_04: Interdisciplinární přístupy k víře: Dialogy v rámci křesťanské teologie.

protestantské, tak katolické provenience, v nichž Dekalog a jeho výklad zaujímá své stabilní místo.

1. PRVOTNÍ A RANĚ STŘEDOVĚKÁ CÍRKEV

Kdybychom si položili otázku, jakou roli hrálo Desatero Božích přikázání v katechezi rané církve, zjistili bychom, že jeho význam byl spíše marginální. Ačkoliv nevíme s jistotou, proč tomu tak bylo, můžeme poukázat hned na několik možných důvodů. Prvním z nich byl fakt, že jasně daná formulace Desatera, jak ji dnes známe a učíme se zejména při přípravě na první svatě přijímání, ještě neexistovala. Dekalog byl ve svých obou podobách (Ex 20,1–17 a Dt 5,6–21)¹ znám jen jako součást Starého zákona. Dále je třeba podotknout, že v době rodící se církve panovalo mezi Židy a křesťany značné napětí. Je tedy nabitelné, že křesťané se neidentifikovali na prvním místě s Tórou, ale s Horským kázáním, v němž Ježíš zdokonaluje Mojžíšův zákon výroky: „Ale já vám říkám...“. Na druhé straně však v souvislosti s Markionovým bludem církev jasně prohlásila, že židovská posvátná písmena tvoří nedílnou součást křesťanského kánonu. V centru katechetické činnosti v době církevních otců byla především Modlitba Páně, Vyznání víry, uvedení do sv. křtu a eucharistie a morální poučky převzaté z různých biblických a apokryfních zdrojů.² Můžeme z nich uvést především dvojí přikázání lásky (Mk 12,28–34), zlaté pravidlo (Mt 7,12) a učení o dvojí cestě (Mt 7,13–14).³ *Didaché*⁴ nebo *Pastýř Hermův*⁵ nám dokládají, že všechny tyto mravní požadavky rezonovaly též v soudobé apokryfní literatuře.

¹ Biblické úryvky a zkratky biblických knih přejímáme z: *Nový zákon: Text užívaný v českých liturgických knihách přeložený z řečtiny se stálým zřetelem k Nové Vulgátě*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1998², s. 7–9.

² Srov. Robert James BAST, *Honor Your Fathers: Catechisms and the Emergence of a Patriarchal Ideology in Germany, 1400–1600*, Leiden – New York – Köln: Brill, 1997, s. 32–33.

³ Srov. Eugen PAUL, *Geschichte der christlichen Erziehung*, I: *Antike und Mittelalter*, Freiburg im Breisgau: Herder, 1993, s. 191.

⁴ Srov. *Učení Pána, hlášené národům dvanácti apoštolů (Didache)*, I a V, in *Druhá patristická čítanka*, Praha: Česká katolická charita v Ústředním církevním nakladatelství, 1985, překlad Josef Novák, s. 7–18, zde 8–9 a 10.

⁵ Srov. *Hermův Pastýř (Pastor Hermae)*, VI.1, in *Třetí patristická čítanka*, Praha: Česká katolická charita v Ústředním církevním nakladatelství, 1985, překlad Josef Novák, s. 37–110, zde 61.

Z židovských učenců prvního století, kteří se explicitně věnovali studiu Desatera, musíme zmínit Filóna Alexandrijského (asi 25 př. n. l. – 50 n. l.). Ačkoliv si v této oblasti nevychoval žádného přímého následovníka,⁶ jeho dílo *De decalogo* je na svou dobu pozoruhodné v tom, že propojuje židovskou, řeckou a římskou morálku.⁷ Další velkou křesťanskou autoritou zabývající se Dekalogem byl sv. Augustin (354–430), který na něj naráží ve své příručce *De catechizandis rudibus*, jež je určená všem, kdo uvažují o vstupu do křesťanského katechumenátu. Augustin v ní připomíná, že Zákon byl dán Židům v Deseti přikázáních, které oni sami nazývají Dekalog a že se těchto Deset přikázání dá zredukovat na dvě: lásku k Bohu a k bližnímu, v nichž je obsažena celá Tóra i Proroci, jak to učil a svým příkladem potvrdil sám Ježíš.⁸ Dekalog se odráží také v *Řeholi* sv. Benedikta z Nursie (480–547), která vzniká o několik desetiletí později. Ve čtvrté kapitole tohoto díla zakladatel benediktýnského řádu představuje „nástroje duchovního umění“. Začíná dvojím přikázáním lásky, pokračuje pátým až desátým přikázáním Desatera, uvádí zlaté pravidlo, skutky tělesného milosrdenství a další „nástroje“. Celkem se jedná o 74 přikázání, jimiž se mají řídit mniši, stabilně žijící ve svých klášterních komunitách.⁹

Nebyl to však ani sv. Augustin ani sv. Benedikt, kdo na poli etických instrukcí, a tím i otázky zpytování svědomí a přípravy na sv. zpověď, nejvíce ovlivnil běžného, raně středověkého člověka. Stal se jím na základě svého velmi ceněného díla *Moralia in Job* teolog a papež následující generace sv. Řehoř Veliký (540–604). Řehoř v tomto díle přichází s tvrzením, že starozákonní Dekalog je na nižší úrovni než přikázání vyplývající z novozákonních evangelií. Desatero Božích přikázání se podle něj zaměřuje na vnější činy, kdežto evangelia berou v potaz záležitosti srdce,

⁶ Srov. Roland KANY, „Der Dekalog im Denken Philos von Alexandrien,“ in Wilhelm Korff – Markus Vogt (eds.), *Gliederungssysteme angewandter Ethik: Ein Handbuch. Nach einem Projekt von Wilhelm Korff*, Freiburg im Breisgau: Herder, 2016, s. 148–159, zde 158.

⁷ Srov. tamtéž, s. 149.

⁸ Srov. Sv. AUGUSTÍN, *O katechizování úplných začiatovníkův: Preklad, analýza textu*, čl. 41, Trnava: Dobrá kniha, 2015, překlad Miloš Lichner, s. 143–144: „Quae data est Iudaeis in decem praeceptis, quod appellatur decalogum. Quae rursus ad duo rediguntur, ut diligamus Deum ex toto corde, ex tota anima, ex tota mente; et diligamus proximum sicut nos ipsos. Nam in his duobus praeceptis totam legem prophetasque pendere, ipse Dominus et dixit in euangelio et suo manifestavit exemplo.“

⁹ Srov. BENEDIKT Z NURSIE, *Regula Benedicti / Řehole Benediktova*, Praha: Benediktínské arcidiecéze sv. Vojtěcha a sv. Markéty, 1998, překlad Alžběta Franecová, Vojtěch Engelhart, Ondřej Koupil a Aleš Vandrovec, s. 26–33.

jak je patrné zejména z Mt 5,28.43–44. Starý zákon je v Řehořových očích „nedokonalý“, „slabý“ a podobá se „chlebu pro děti“.¹⁰ Vyvolený národ ho dostal jen na omezený čas:

Tyto chleby pro děti, které dal Pán začínajícím, [jim on] sám skrze proroka odňal se slovy: *Dal jsem jim nedobrá přikázání (Ez 20,25)*. Vždyť špatné [věci] po srovnání s horšími jako by přestaly být špatnými a dobré [věci] po srovnání s lepšími už jako by nebyly dobrými. Jako se totiž o Sodomě a Samařsku, které se provinily hůř než Judsko, říká: *Ospravedlnila jsi své sestry všemi svými ohavnostmi, které jsi páchala (Ez 16,51)*, tak se potom, když přišla lepší přikázání Nového zákona, uchovává v paměti, že dobrá přikázání, která byla dána nevzdělaným, nejsou dobrá.¹¹

Na základě autority tohoto velikána se na Západě jako morální systém, platný pro několik dalších staletí, neprosadilo Desatero, nýbrž model osmi,¹² později sedmi hlavních hříchů či neřestí (*vitia*):

Lákavé neřesti, které slouží proti nám jako vojáci v neviditelné bitvě pod vedením pýchy, již mají nad sebou, jdou některé z nich po způsobu velitelů jako první, jiné je následují jako vojsko. Stejně ani všechny viny nepřistupují k srdci a nezmocňují se ho stejným způsobem. Zatímco větší a ty, kterých je málo, překvapují zanedbanou mysl, menší a ty, jichž je bez počtu, se na ni valí v zástupech. Když se totiž plně zmocní dobytého srdce pýcha, královna neřestí, brzy ho vydá k zpusťování sedmi hlavním neřestem, jakoby svým vojevůdcům. Za těmito vojevůdci pak jde vojsko, protože dotěrná množství neřestí pochází bez pochyby od nich. Vyložíme to lépe, když ve výčtu, jak jen můžeme, zvlášť uvedeme samotné vojevůdce i vojsko. Kořenem veškerého zla je totiž pýcha, o níž, jak dosvědčuje Písmo, je řečeno: *Počátkem každého hříchu je pýcha (Sir 10,15)*. Z tohoto slizkého kořene pak vychází jeho první potomstvo, sedm hlavních neřestí: marná sláva, závist, hněv, smutek, lakomství, žravost břicha, chlípnost. Protože našeho Vykupitele rmoutilo, že jsme

¹⁰ Srov. SANCTI GREGORII MAGNI, *Moralium libri, sive Expositio in librum Beati Job 28,18,40–41 in PL 76, 471–472*.

¹¹ Tamtéž, 472, překlad vlastní: „Hos pannos infantiae, quos inchoantibus dedit, ipse per prophetam Dominus reprehendit, dicens: *Dedi eis praecepta non bona (Ezech. xx, 25)*. Mala enim quasi mala esse desinunt comparatione peiorum, et bona quasi bona non sunt comparatione meliorum. Nam sicut pejus delinquenti Judææ de Sodoma atque Samaria dicitur: *Justificasti sorores tuas in omnibus abominationibus tuis, quas operata es (Ezech. xvi, 51)*, ita melioribus Novi Testamenti praeceptis subsequentibus praecepta bona quæ rudibus data sunt non bona esse memorantur.“

¹² Původní počet osmi hlavních hříchů vychází ze stoicismu, jenž znal výčet osmi neřestí. Tento počet později zdomácněl ve východním mnišství, což lze doložit např. v díle Evagria Pontika (345–399). Od něj schéma osmi neřestí přebírá na Západě Jan Kassián (360–435) a od Kassiana se pak dostává k Řehoři Velikému. Srov. PAUL, *Geschichte der christlichen Erziehung*, I, s. 201.

v zajetí těchto sedmi neřestí pýchy, vstoupil do duchovní bitvy za naše osvobození, plný ducha sedminásobné milosti.¹³

Gregoriánský systém hlavních hříchů si můžeme ilustrativně představit jako strom. Jeho kořenem, skrytým v podzemí, jež lze zpravidla jen obtížně odhalit, je pýcha. Ta vyživuje všechny ostatní hlavní hříchy, z nichž je pět duchovních a dva tělesné. Prvním výhonkem pýchy je marná sláva, která poté, co nakazí a postupně ovládne celou mysl, vyžene závist. Z ní pak vzhází hněv, z hněvu smutek a ze smutku lakomství. Člověk, jenž je vnitřně zmítán a jemuž chybí vnitřní radost, se snaží najít nějakou útěchu mimo sebe, a tak se obrací k vnějším dobrům. Tím se v něm po nějaké době objeví obžerství a chlípnost, přičemž každý z těchto dvou tělesných hříchů velmi snadno přechází v druhý. Jejich centrum se totiž nachází v genitáliích a břichu, tedy v orgánech, jež se v lidském těle nachází blízko sebe.¹⁴

Metafora stromu si získala značnou oblibu ve středověkém výtvarném umění, nicméně Řehoř ve svém výkladu používá též metaforu vojska. Každého ze sedmi hlavních hříchů přirovnává k veliteli, který velí vojsku dalších „sekundárních hříchů“. Dá se říct, že obě metafory se prolínají ve středověké ikonografii, v níž se značné oblibě těší „strom neřestí“, zobrazující sedm hlavních hříchů s přidruženými hříchy. Je vyobrazen buď samostatně, nebo spolu se „stromem ctností“, na němž lze spatřit nejen kardinální a vlité ctnosti, ale rovněž další stavy, jež jsou

¹³ S. GREGORII MAGNI, *Moralium libri*, 31,45,87 in *PL* 76,620–621, překlad vlastní: „Tentantia quippe vitia, quæ invisibili contra nos prælio regnanti super se superbiæ militant, alia more ducum præeunt, alia more exercitus subsequuntur. Neque enim culpæ omnes pari accessu cor occupant. Sed dum majores et paucæ neglectam mentem præveniunt, minores et innumeræ ad illam se catervatim fundunt. Ipsa namque vitiorum regina superbia cum devictum plene cor ceperit, mox illud septem principalibus vitiis, quasi quibusdam suis ducibus devastandum tradit. Quos videlicet duces exercitus sequitur, quia ex eis procul dubio importunæ vitiorum multitudines oriuntur. Quod melius ostendimus, si ipsos duces atque exercitum specialiter, ut possumus, enumerando proferamus. Radix quippe cuncti mali superbia est, de qua, Scriptura attestante, dicitur: *Initium omnis peccati est superbia* (*Ecclí 10,15*). Primæ autem ejus soboles, septem mirum principalia vitia, de hac virulenta radice proferuntur, scilicet inanis gloria, invidia, ira, tristitia, avaritia, ventris ingluvies, luxuria. Nam quia his septem superbiæ vitiis nos captos doluit, idcirco Redemptor noster ad spiritale liberationis prælium spiritu septiformis gratiæ plenus venit.“ V českém ekumenickém překladu se citát ze Sir nachází v 10,13.

¹⁴ Srov. S. GREGORII MAGNI, *Moralium libri*, 31,45,88–89 in *PL* 76,621–622.

s nimi úzce spojeny.¹⁵ Bojovat proti hlavním hříchům, jak tělesným, tak duchovním, je třeba především v oblasti těla,¹⁶ proto je nutné ho podle Kristova vzoru umrtvovat tělesnou askezí, díky níž se člověk dostane na cestu vedoucí ke spáse.¹⁷

Řehořův morální koncept měl obrovský úspěch a ovlivnil nesčetné množství pozdějších teologů a autorů duchovních děl. Celkový počet hlavních hříchů se ustálil na počtu sedm, symbolickém čísle plnosti. Jeho předností byla srozumitelnost, včetně rozlišení na oblast těla a ducha, propojenost s protikladnými ctnostmi, kterou autor pozitivním způsobem poukázal na ideál, a důraz na tělesnou askezi, tedy načrtnutí cesty vedoucí k ideálu – vše s ukotvením v tradiční nauce církve. Není divu, že Desatero a jeho praktický výklad pro život člověka se stále nacházelo na vedlejší koleji. Ke změnám začalo docházet až v polovině 12. století, ačkoliv si schéma sedmi hlavních hříchů ve spojitosti se sv. smířením uchovalo svou validitu výrazně déle.

2. OD HLAVNÍCH HŘÍCHŮ K DEKALOGU

Velkou postavou, která ztělesňuje přechod od modelu hlavních hříchů k Dekalogu, byl Hugo od Sv. Viktora (1097–1141). Tento mnich, teolog, středověký mystik a později též kardinál, byl jeden z prvních, kdo na Západě prosazoval systém nikoliv již osmi, ale sedmi hlavních hříchů.¹⁸ V jeho díle *De quinque septenis seu septenariis opusculum* nacházíme jejich tradiční výčet: pýcha (*superbia*), závist (*invidia*), hněv (*ira*), lenost (*tristitia*),¹⁹ lakomství (*avaritia*), obžerství (*gula*) a smilstvo (*luxuria*).²⁰ Náš mnich je dává do souvislosti s dalšími „sedmičkami“ v Písmu sv.: sedmi prosbami v Otčenáši, sedmi dary Ducha svatého a sedmi ctnostmi²¹ se

¹⁵ Srov. Renzo Gerardi, *Le malattie dell'anima: Trattato sui vizi capitali*, Bologna: EDB, 2013, s. 38–39.

¹⁶ Srov. S. Gregorii Magni, *Moralium libri*, 4,3,8 in PL 75,641–642.

¹⁷ Srov. Gerardi, *Le malattie dell'anima*, s. 41.

¹⁸ Srov. Gerardi, *Le malattie dell'anima*, s. 44.

¹⁹ Hugo zde používá pojem *tristitia* („smutek“), u jiných autorů se nachází též výraz *acedia* („netečnost“, „omrzlost“ či „znehucení“).

²⁰ *Luxuria* označuje „chlípnost“, tradičně se však v češtině uvádí „smilstvo“.

²¹ První z nich je pokora (*paupertas spiritus*), druhou jemnost či laskavost (*mansuetudo sive benignitas*), třetí popíchnutí či bolest (*compunctio sive dolor*), čtvrtou hlad po spravedl-

sedmi přísliby²² vyplývajícími z Mt 5,3–9.²³ Systematicky pak o hlavních hříších pojednává ve svém rozsáhlejší díle *De sacramentis christianæ fidei*, v němž je nazývá *corruptiones animae*, z nichž se, pokud nejsou zabrzděny rozumem, rodí opravdové hříchy.²⁴

O schéma sedmi hlavních hříchů se ve svých *Čtyřech knihách sentencií*²⁵ taktéž opírá Hugonův současník a žák Petr Lombardský (1100–1160). Byly to právě tyto čtyři knihy, jež představovaly *textus receptus* pro nastupující generace scholastických teologů. Sloužily jim nejen jako odrazový můstek pro psaní budoucích komentářů, ale ovlivnily též praktický život z víry širokých mas. To se projevilo zejména po roce 1215, kdy byl na IV. lateránském koncilu vydán dekret *Omnis utriusque sexus*, jenž vyhlásil, že všichni věřící obojího pohlaví mají od věku rozlišování povinnost se alespoň jednou v roce vyzpovídat svému knězi a alespoň o Velikonocích zbožně přijmout sv. oltářní.²⁶ Jako pomůcku pro zpytování svědomí měli k dispozici právě model sedmi hlavních hříchů, na jehož základě byly vystavěny i příručky pro zpovědníky (*summae confessorum*) celé řady vlivným autorů té doby: Rajmunda z Peňafortu (asi 1180–1275), Jindřicha Susy (asi 1200–1271), Petra z Poitiersu (1130–1205), Tomáše z Chobhamu (1168–1235) a dalších. Téma hlavních hříchů se pak kvůli svému propojení se sv. smíření a praktickým křesťanským životem mnohokrát objevovalo v kázáních nebo sloužilo jako motiv pro sakrální

nosti či touha po dobru (*essuries justitiæ sive desiderium bonum*), pátou milosrdenství (*miseriordia*), šestou čistota srdce (*cordis munditia*) a sedmou pokoj (*pax*).

22 Jedná se o příslib nebeského království (*regnum cælorum*), vlastnění země živých (*possessio terræ viventium*), útěchy (*consolatio*), nasycení se spravedlností (*justitiæ satietatis*), milosrdenství (*miseriordia*), patření na Boha (*visio Dei*) a přijetí za Boží syny (*filiatio Dei*).

23 Srov. HUGONIS DE S. VICTORE, *De quinque septenis seu septenariis opusculum*, 1, in PL 175,405.

24 Srov. HUGONIS DE S. VICTORE, *De sacramentis christianæ fidei*, 13,1, in PL 176,525.

25 Srov. PETRI LOMBARDI, *Sententiarum libri quattuor*, 2,42,6, in PL 192,752–753.

26 Srov. Heinrich DENZINGER, *Enchiridion symbolorum definitionum et declarationum de rebus fidei et morum*, Peter Hünermann (ed.), Bologna: EDB, 2001⁴, čl. 812, s. 462–463: „Omnis utriusque sexus fidelis, postquam ad annos discretionis pervenerit, omnia sua solus peccata saltem semel in anno fideliter confiteatur proprio sacerdoti, et iniunctam sibi paenitentiam pro viribus studeat adimplere, suscipiens reverenter ad minus in Pascha Eucharistiae sacramentum, nisi forte de consilio proprii sacerdotis ob aliquam rationabilem causam ad tempus ab eius perceptione duxerit abstinentum: aliquin et vivens ab ingressu ecclesiae arceatur et moriens christiana careat sepultura.“

výtvarná díla.²⁷ Vraťme se ale zpět k Hugonovi od Sv. Viktora a jeho následovníku Petru Lombardskému.

3. PŘÍNOS HUGONA OD SV. VIKTORA A PETRA LOMBARDSKÉHO

Opatství sv. Viktora na předměstí Paříže, kam vstoupil a kde se později stal uznávaným teologem, Hugo, původem ze Saska, bylo na přelomu 11. a 12. století skutečným kulturním a vzdělávacím centrem, v němž působilo hned několik vynikajících myslitelů.²⁸ Opatství však bylo především domovem augustiniánských řeholních kanovníků, kteří se snažili číst a studovat Písmo svaté podle monastické tradice *lectio divina*. Hugo si byl vědom řady obtíží, s nimiž se při četbě Písma potýkali zejména novici a všichni, kdo s ním přišli poprvé do hlubšího kontaktu. Z tohoto důvodu pro ně sestavil dílo *Didascalicon*, v němž jim nabídl systematický úvod do studia Písma sv.²⁹

Biblický text má podle Hugona tři významy, jež jsou uspořádané jako budova.³⁰ Základem je literární (historický) smysl, totožný se znalostí konkrétního příběhu. Na něm je ve více vrstvách vystavěn alegorický (přenesený) smysl, jenž říká, jak je třeba text chápat, jaká doktrína z něj vyplývá, tedy v co má čtenář věřit. Hugo v něm klade důraz na to, aby se Písmo sv. vykládalo ve světle osvědčených církevních autorit, k nimž patří na prvním místě církevní otcové.³¹ Z těchto dvou smyslů se pak odvozuje třetí: tropologický (morální), jenž čtenáři sděluje, co má dělat. Vlastními slovy autora: „Když rozjímáme o tom, co učinil Bůh, poznáváme, co máme sami konat.“³²

V návaznosti na výše zmíněné smysly Hugo svým žákům radí, aby četli nejprve ty biblické knihy, jež nemají jiný než historický smysl. Kon-

²⁷ Srov. GERARDI, *Le malattie dell'anima*, s. 46–48.

²⁸ Kromě Hugona jsou neznámějšími Richard od Sv. Viktora († 1173) a Ondřej od Sv. Viktora († 1175).

²⁹ Srov. Beryl SMALLEY, *The Study of the Bible in the Middle Ages*, Notre Dame (IN): Notre Dame Press, 1978³, s. 87–88.

³⁰ Srov. HUGO VON SANKT VIKTOR, *Didascalicon de studio legendi: Studienbuch*, 6,4, *Fontes Christiani* 27, Norbert Brox et al. (eds.), Freiburg im Breisgau: Herder, 1997, překlad a úvod Thilo Offergeld, s. 375.

³¹ Srov. HUGO VON SANKT VIKTOR, *Didascalicon*, 6,4, s. 383.

³² HUGO VON SANKT VIKTOR, *Didascalicon*, 6,5, s. 385, překlad vlastní: „Contemplando quid fecerit Deus, quid nobis faciendum sit agnoscimus.“

krétně uvádí Pentateuch, Jozue, Soudců, knihy Královské a Kronik, některá evangelia a Skutky apoštolů³³ a naučili se nazpaměť události a postavy spojené s konkrétními místy a konkrétní dobou. Klade jim přitom na srdce, aby nepohrdali těmito zdánlivými maličkostmi a nezačali hned „filozofovat“, protože „věda“ takových studentů se podobá vědění osla!³⁴ Teprve poté lze přikročit k četbě knih plných alegorických významů, jako je Matoušovo a Janovo evangelium, listy sv. Pavla či Zjevení sv. Jana.³⁵

Žádný z výše zmíněných smyslů Písma sv. Hugo nepovažuje za podřadný. Na literární smysl klade stejný důraz jako na zbývající dva, čímž mu dodává velkou vážnost. Díky své autoritě se tak Hugonovi daří vyvolat u mnichů, a později širší veřejnosti, zájem o studium Bible jako takové, což s sebou přináší i nový zájem o Dekalog a jeho roli v morálním životě vůbec.³⁶ Hugo sám si je vědom důležitosti Desatera a pojednává o něm ve svém krátkém traktátu *Institutiones in decalogum legis dominicae*.³⁷ Vychází z Dt 6 a své dílo dělí na čtyři kapitoly. Začíná výkladem první desky Desatera (1. až 3. přikázání), pokračuje druhou deskou (4. až 10. přikázání) a připojuje vysvětlení o závazném pořadí Božích přikázání. Zdůrazňuje, že je nutné je dodržovat, protože vedou na cestu dokonalosti (*via perfectionis*) a otvírají (úzkou) stezku vedoucí správným směrem (*semita directionis*).³⁸ Své pojednání zakončuje kapitolou o tom, že vše má prostupovat láska, kterou je však třeba správně uspořádat: na prvním místě je nezbytné milovat Boha, dále si uchovat lásku k bližnímu a až na posledním místě toužit po světských věcech, jež jsou proměnlivé a nezřídka protichůdné.³⁹

Přístup k četbě a výkladu Písma sv., jak je uváděl do praxe Hugo od Sv. Viktora, nezůstal bez odezvy. Našel si své následovníky nejen v řadách augustiniánských kanovníků ve svatoviktorském opatství, ale oslovil též studenty a univerzitní mistry mimo řady řeholníků, k nimž patřil i Petr Lombardský. Tento vlivný teolog zařadil na konec třetí knihy svých velkolepých *Čtyř knih sentencí* krátké pojednání o Dekalogu, o němž se zamýšlí v souvislosti s prohlášením sv. Pavla: „Litera [Zá-

33 Srov. HUGO VON SANKT VIKTOR, *Didascalicon*, 6,3, s. 365.

34 Srov. tamtéž, s. 361.

35 Srov. HUGO VON SANKT VIKTOR, *Didascalicon*, 6,4, s. 383.

36 Srov. BAST, *Honor Your Fathers*, s. 35.

37 Srov. HUGONIS DE S. VICTORE, *Institutiones in decalogum legis dominicae*, in PL 176,9–18.

38 Srov. HUGONIS DE S. VICTORE, *Institutiones in decalogum legis dominicae*, in PL 176,14.

39 Srov. HUGONIS DE S. VICTORE, *Institutiones in decalogum legis dominicae*, in PL 176,17–18.

kona] zabíjí, ale duch oživuje.“ (2 Kor 3,6). Ačkoliv literou Zákona je v kontextu tohoto místa míněno Desatero, Lombardský jasně deklaruje, že Zákon sám o sobě není špatný, naopak, je dobrý. Zabíjí pouze tehdy, když se zachovává bez Boží milosti. Morální závazky vyplývající ze Zákona i z evangelií jsou stejné, v evangeliích jsou však obsaženy plněji.⁴⁰

Zjednodušeně se dá konstatovat, že Lombardský zbavil v návaznosti na sv. Augustina Dekalog zátěže, kterou mu po celá staletí připisovali křesťanští teologové.⁴¹ Vnímali ho totiž jako nedílnou součást Pěti knih Mojžíšových, tedy jako židovské *proprium*, od něhož se mají křesťané distancovat, protože je překonané „vyšším Zákonem“ spočívajícím v osobě Ježíše Krista. Čtyři knihy *sentencií* tak přispěly k tomu, že se Dekalog dostal do širšího povědomí a postupně do užší souvislosti se sv. smíření a posloužil jako základ zpovědních manuálů a zrcadel. Ačkoliv si Gregoriánský systém hlavních hříchů (neřestí) a ctností v době Petra Lombardského stále uchovával své vůdčí postavení, záhy po jeho smrti se do popředí jednoznačně dostalo Desatero. Nyní se podívejme na to, proč k tomu došlo.

4. VILÉM OCKHAM A DŮRAZ NA AUTORITU

Nejprve si shrňme důvody, jichž jsme se již dotkli. Středověcí scholastici, zejména z řad františkánů (Bonaventura, Jan Duns Scotus, Alexander Haleský), uznávali jako velkou autoritu sv. Augustina, který Dekalog vysoce hodnotil a doporučoval jako základ pro křesťanskou výuku. Ve 12. století došlo k znovuoživení studia Písma sv., včetně překonání jisté averze ke Starému zákonu. V roce 1215 se na IV. lateránském koncilu nařizuje věřícím povinnost se aspoň jednou za rok vyzpovídat a minimálně jedenkrát ročně přijmout svátost oltářní. V této souvislosti je Desatero vnímáno jako prvek nezbytný ke spáse. Jeho text je poměrně krátký, lze se ho snadno naučit nazpaměť a nabídnout jako zpovědní zrcadlo širokým masám lidu. Navíc ho za svůj postupně přijímá řada středověkých autorit. Objevuje se např. ve vlivném díle *Speculum Ecclesiae* Edmunda z Abingdonu/Canterbury (1175–1240),⁴² v *Summa univer-*

⁴⁰ Srov. PETRI LOMBARDI, *Sententiarum libri quatuor*, 3,40,2 in PL 192,839–840.

⁴¹ Srov. BAST, *Honor Your Fathers*, s. 35–36.

⁴² Srov. EDMUND OF ABINGDON, *Speculum religiosorum and Speculum ecclesie*, Helen P. Forshaw (ed.), London: The British Academy – Oxford University Press, 1973, s. 55–61.

sae theologiae Alexandra z Hales (1185–1245)⁴³ a především v katechetických spisech Tomáše Akvinského,⁴⁴ jež si svou neochvějnou autoritu uchovaly až do doby reformace.⁴⁵ Byl zde ovšem ještě další významný důvod, proč se Dekalog prosadil v tak krátkém čase a v takovém rozsahu. Je třeba ho hledat v převratném učení Viléma Ockhama (1287–1347), které se nyní pokusíme stručně představit.

Když se tento anglický františkán dostal kvůli svým názorům do střetu s tehdejší papežem Janem XXII., utekl do Německa a uchýlil se pod ochranu Ludvíka Bavora. Ockhamovo nové pojetí svobody spočívající v radikální autonomii, bez tradiční scholastické vazby na přirozené sklony, poslední cíl, ctnost prozíravosti a vnější faktory, Ludvíkovým mocenským ambicím silně vyhovovalo.⁴⁶ Ockham tím totiž položil základ silně autoritativní morálce kladoucí do svého středu ničím neomezenou Boží svobodu (a potažmo i absolutní svobodu panovníka coby autority od ní odvozené). To, co Bůh chce, je správné a dobré jedině proto, že to sám chce. Z jeho vůle vychází zákon i veškerá morální hodnota jakéhokoliv skutku. Ve svém rozhodování může změnit vše, co lidé až do té chvíle považovali za dovolené, nebo naopak zakázané, a může po nich chtít pravý opak. Jestliže Bůh rozhodne, mohou se stát zásluhnými krádež, cizoložství nebo třeba nenávisť k bližnímu.⁴⁷

⁴³ SROV. ALEXANDRI DE HALES, *Summa theologica*, pars II, inq. III, tract. II, sect. I. – De praeceptis moralibus Decalogi, PP. Collegii S. Bonaventurae (studio et cura), IV: *Liber tertius*. (Textus), Ad Claras Aquas (Quaracchi) prope Florentiam: Ex Typographia Collegii S. Bonaventurae, 1968, s. 413–598.

⁴⁴ Sv. Tomáš se v nich opírá o tradiční koncepci, již nacházíme už v *Mystagogických katechezích* Cyrila Jeruzalémského. Jde o výklad Apoštolského vyznání víry, Desatera, sedmi svátostí a modliteb Otčenáš a Zdravas Maria. Jeho katechetické spisy máme k dispozici v moderním anglickém překladu: *The Catechetical Instructions of St. Thomas Aquinas*, New York City: Joseph F. Wagner – London: B. Herder, 1939, překlad Joseph B. Collins. Výklad Dekalogu se zde nachází na s. 67–116. Podrobnější pohled na celkový význam a přínos *andělského doktora* na poli katechetiky však přenecháváme samostatné obsáhlejší studii.

⁴⁵ SROV. PAUL, *Geschichte der christlichen Erziehung*, I, s. 196–197.

⁴⁶ SROV. SERVais PINCKAERS, *Prameny křesťanské morálky: Její metoda, obsah, dějiny*, Praha: Krystal, 2018, s. 232–233; FREDERICK COPLESTON, *Dějiny filosofie*, III: *Od Ockhama k Suárezovi*, Olomouc: Refugium Velehrad-Roma, 2017, s. 137–148; WILHELM VON OCKHAM, *Texte zu Theologie und Ethik*, Ditzingen: Reclam, 2000. V této kapitole, v níž nechceme rozebírat Ockhamovu etickou teorii do detailu, se opíráme o uznávanou monografii S. Pinckaerse.

⁴⁷ SROV. PINCKAERS, *Prameny křesťanské morálky*, s. 236–237.

Vztah mezi dvěma svobodami, zejména mezi Bohem a člověkem, nebo panovníkem a poddaným, není nic jiného než vztah vycházející z vůle a moci, jehož vyjádřením je závazek tlumočený zákonem. Ockhamova morálka je tedy založena na povinnosti, nikoliv na zachování řádu, který by měl sám o sobě svůj smysl. Činit dobro pak znamená jen dělat to, k čemu jsme zavázáni a dopouštět se zla znamená porušovat vlastní závazky. V takovém morálním systému se samozřejmě láska ocitá až na jeho úplném okraji, nehledě na to, s jakým obrazem Boha v něm máme co do činění. Praktický rozum neslouží k ničemu jinému než k tomu, abychom dobře poznali Boží vůli vyjádřenou v příkázáních a dokázali ji naplňovat v osobním životě. Jediným úkolem praktického rozumu je sdělit, co odpovídá Boží vůli v daném okamžiku.⁴⁸

Ockhamův systém měl u středověkých intelektuálů obrovský ohlas a na základě toho dalekosáhlý dopad. Od této chvíle začíná hrát v morálce stále důležitější roli zákon. Vznikající příručky morální teologie (tzv. *Institutiones morales*) jsou již koncipovány nikoliv podle ctností, nýbrž podle příkázání, z nichž na prvním místě stojí Dekalog, dále povinnosti vyplývající z konkrétního životního stavu, církevní cenzury, tresty, Patero církevních příkázání a další.⁴⁹ Tento přístup s sebou nese i nový vztah morálky k Písmu svatému. Ačkoliv je celá Bible považována za vyjádření Boží vůle, morální teologové se začínají koncentrovat jen na ty pasáže, z nichž vyplývá přísný závazek vůči zákonu a k těmto textům přistupují stejně jako k právním textům jiného druhu. To vede k dalšímu uvolnění pouta mezi morální teologií a Písmem svatým.⁵⁰

Ačkoliv bylo učení Viléma Ockhama potíráno jako nebezpečné, rychle se šířilo. Na konci 14. století si získalo již většinu teologů (kromě těch, kteří byli na základě své řádové konstituce povinni řídit se učením Tomáše Akvinského). Zásadním momentem v tomto procesu byla chvíle, kdy Ockhamův etický systém přijala za svůj pařížská Sorbonna, na níž ho svou autoritou podpořil její univerzitní mistr kardinál Petr z Ailly (1351–1420).⁵¹ Od něho ho pak převzal jeho žák Jan Gerson (1363–1429),

⁴⁸ Srov. tamtéž, s. 237–239.

⁴⁹ Srov. tamtéž, s. 238.

⁵⁰ Srov. tamtéž, *Prameny křesťanské morálky*, s. 242.

⁵¹ O jeho životě viz Bernard GUENÉE, *Between Church and State: The Lives of Four French Prelates in the Late Middle Ages*, Chicago – London: University of Chicago Press, 1991, s. 102–258.

jehož velkou touhou bylo uskutečnit mravní obrodu celé církve, v níž sv. smíření a důraz na Dekalog hrály velmi důležitou roli.⁵²

5. PASTORAČNÍ ČINNOST A TRAKTÁTY JANA GERSONA

Vyslovíme-li toto jméno, řadě z nás asi spontánně vytane na mysli osobnost významného kancléře pařížské univerzity a středověkého mistra, který vyslychal Jana Husa na Kostnickém koncilu, jehož průběh jako zastávce konciliarismu výrazně ovlivnil a tím se zasadil o odstranění trojpapežství. Tento středověký teolog, zvaný též *doctor christianissimus*, však nebyl jen politicky a akademicky činný, intenzivně se věnoval také pastorační činnosti, v níž vynikal jako kazatel a zpovědník. S úmyslem zahájit velké morální obrození církve sestavil několik prakticky orientovaných prací.⁵³

Jako rektor pařížské univerzity dohlížel nejen na její jednotlivé fakulty, ale také na šest základních škol.⁵⁴ Otázka výchovy a mravní formace dětí a dospívajících mu tudíž ležela velmi hluboko na srdci. A právě této oblasti věnoval několik děl, jež měly později dalekosáhlý vliv a dodnes jsou považovány za klasická pojednání o křesťanské výchově. Patří k nim především latinsky psaný traktát *De parvulis trahendis ad Christum*,⁵⁵ obsahující čtyři meditace, napsané kolem roku 1406.⁵⁶ Autor v nich vyjadřuje přesvědčení, že zlepšení církevní morálky lze dosáhnout jen cestou „zdola“, tedy správnou výchovou nastupující generace. „Malí“,

⁵² Srov. John Bossy, „Moral arithmetic: Seven Sins into Ten Commandments,“ in *Conscience and Casuistry in Early Modern Europe*, Edmund Leites (ed.), Cambridge: Cambridge University Press – Paris: Maison des Sciences de l’Homme, 2002, s. 214–234, zde 222.

⁵³ Ohledně plánované reformy církve viz Brian Patrick McGuire, *Jean Gerson and the Last Medieval Reformation*, Pennsylvania (PA): Penn State University Press, 2005 nebo též Brian Patrick McGuire (ed.), *A Companion to Jean Gerson*, Leiden – Boston (MA): Brill, 2006.

⁵⁴ Srov. Louis B. Pascoe, *Studies in Medieval and Reformation Thought*, Heiko A. Oberman (ed.), VII: *Jean Gerson: Principles of Church Reform*, Leiden: E. J. Brill, 1973, s. 125.

⁵⁵ V této práci se odvoláváme na jeho, pro nás dostupný, německý překlad: Johannes Gerson, *Traktat über die Hinführung der Kleinen zu Christus*, Paderborn: Ferdinand Schöningh, 1896, překlad Joseph Freundgen.

⁵⁶ Srov. Brian Patrick McGuire, „The life of Jean Gerson,“ in *Jean Gerson: Early Works*, New York – Mahwah (NJ): Paulist Press, 1998, překlad Brian Patrick McGuire, s. 4–38, zde 14.

jimiž v díle myslí dospívající chlapce, ještě nejsou natolik zkaženi a tak tvrdošíjněji jako dospělí a celkově lépe vnímají spásonosnou nauku církve, protože falešné nauky ještě nezapustily kořeny v jejich srdcích.⁵⁷

Gerson se ostře vymezuje vůči všem, kdo tyto „malé“ svádí na scestí. Děje se tak na základě zlých činů a slov, hanebných obrázků a oplzlých spisů.⁵⁸ Pokud k tomu dojde, existuje několik způsobů, jak přivést tyto děti a dospívající zpět na správnou cestu. Prvním z nich je veřejné kázání, dále napomenutí mezi čtyřma očima, výchovná činnost učitele a sv. zpověď, jíž Gerson příkládá největší váhu. Tato svátost odhaluje v jeho očích nejtajnější nemoci hříchů, odstraňuje z duše červa, který ji trápí a vysává ze srdce jed, jenž ho kazí.⁵⁹

Doctor christianissimus ji chlapcům doporučuje přijímat jednou, maximálně čtyřikrát za rok. Důvodem je krátkost velikonoční doby, během níž kněží nejsou schopni vyzpovídat všechny malé penitenty. Gerson proto doporučuje, aby si chlapci prošli jedenkrát za rok celý svůj život s nějakým moudrým duchovním průvodcem, aby svátost nebyla odbyta v rychlosti a aby hoch řekl vše, co je třeba. Kněz jim k tomu má doporučení vhodnými otázkami, které pomohou odkrýt celou pravdu.⁶⁰ Rektor pařížské univerzity projevuje v celém díle velkou lásku k mladým a dospívajícím. Říká, že je třeba je vychovávat v duchu mírnosti a s odkazem na výrok sv. Pavla: „Všem stal jsem se vším“ se chce stát „malým“ pro své „malé“.⁶¹

Snaha francouzského kněze a myslitele o mravní obrodu katolické církve se však nepojí jen s výchovou mládeže, jde mu o všechny skupiny obyvatelstva. Slavný je jeho dopis, datovaný k prvnímu dubnu 1400, v němž si svému učiteli Petrovi z Ailly stěžuje na soudobou křesťanskou společnost, jež je od hlavy až k patě zkažená hříchem a ve které již, jak se zdá, není možné spoléhat na lidskou radu ani pomoc.⁶² Zodpovědnost za tento neblahý stav mají podle něj zejména služebníci církve, kteří se nestarají o jim svěřené Boží stádo tak, jak by měli. Kvůli lenosti duchovních pastýřů rozbujely v lidu neřesti a v katedrálách se začaly

⁵⁷ Srov. GERSON, *Traktat über die Hinführung*, s. 234–235.

⁵⁸ Srov. tamtéž, s. 240.

⁵⁹ Srov. tamtéž, s. 244.

⁶⁰ Srov. tamtéž, s. 245, 247.

⁶¹ Srov. tamtéž, s. 252.

⁶² Srov. Jean GERSON, „Gerson à Pierre d’Ailly: Dum mentis faciem... Lettre suivie d’un Mémoire sur la réforme de l’enseignement théologique,“ in *Ceuvres complètes*, Palémon Glorieux (ed.), II: *L’œuvre épistolaire*, Paris: Desclée & Cie, 1960, čl. 3, s. 23–28, zde 23.

praktikovat pohanské modloslužebné obřady. Vyšší duchovní, především členové katedrální kapituly, opustili studium Písma svatého, jež pak u věřícího lidu ztratilo na vážnosti, začali dávat přednost světským věcem před duchovními a dopřávat svému tělu. Následkem toho se pak z celé církve vytratila veškerá disciplína.⁶³

K dopisu je připojen dodatek, v němž Gerson hovoří o nutnosti nápravy, především na Teologické fakultě v Paříži, jež formuje budoucí kněze, kazatele a vychovatele. Podle něj je především třeba, aby se na této fakultě vyučovaly zejména předměty, které jsou důležité pro spásu duší a ponechaly se stranou všechny takové, jež užitečné nejsou. Akademici by měli používat jasně dané termíny, etablované od dob svatých otců, a ne si vymýšlet vlastní. Všichni vyučující by se měli vyznačovat mravně bezúhonným životem, velkou pozornost by měli věnovat výuce lidu a řešení soudobých morálních problémů a netrávit tolik času fantazírováním o zcela zbytečných věcech.⁶⁴

Velký pařížský kancléř přirovnává celkovou situaci ve společnosti k morové nákaze a hovoří o tom, že je potřeba proti ní postupovat podobně, jako to kdysi udělali lékaři:

Stejně tak by bylo prospěšné, jako když v dřívějších dobách během morových epidemií lékařská fakulta sestavila krátké pojednání s cílem poskytnout informace jednotlivcům, aby [teologická] fakulta nebo [někdo] z jejího pověření vytvořil pro poučení prostých [lidí] krátké pojednání o hlavních bodech našeho náboženství, zejména pak o přikázáních, o nichž se nekáže, nebo káže zřídka, nebo špatně.⁶⁵

Takových katechetických příruček určených k poučení prostých lidí Gerson napsal hned několik. Všechny byly sestaveny ve francouzštině, tři z nich později přeložil do latiny. Tyto tři latinské překlady se záhy začaly šířit po celé Francii pod názvem *Opusculum tripartitum*⁶⁶ a když se jejich

⁶³ Srov. tamtéž, s. 24–25.

⁶⁴ Srov. tamtéž, s. 26–27.

⁶⁵ Tamtéž, s. 28, překlad vlastní: „Item forte expediret sicut olim tempore quarundam pestilentiarum facultas medicorum composuit tractatum ad informandum singulos, ita fieret per facultatem vel de mandato ejus aliquis tractatus super punctis principalibus nostrae religionis, et specialiter de praeceptis, ad instructionem simplicium, quibus nullus sermo aut raro fit, aut male fit.“

⁶⁶ V některých vydáních najdeme rovněž název *Opusculum tripartitum*. Srov. Joannis GERSONII, „Opusculum tripartitum: De Praeceptis Decalogi, De Confessione et De Arte Moriendi,“ in *Opera omnia*, M. Lud. Ellies du Pin (opera et studio), I, Hagæ: Apud Petrum De Hondt, 1728², s. 425–450.

autor dostal na Kostnický sněm, dostalo se jim mezinárodní pozornosti. *Opusculum tripartitum*, propagované na koncilu francouzskou delegací, si velmi rychle našlo cestu do Svaté říše římské, kde se stalo enormně populární, a začalo sloužit jako inspirační zdroj pro celou řadu později vznikajících katechismů. Tvořily ho tři, původně francouzsky psané, traktáty: *Le miroir de l'âme parlant des dix commandements*,⁶⁷ obsahující výklad Desatera; *L'examen de conscience selon les péchés capitaux*,⁶⁸ pomáhající s přípravou na sv. smíření podle konceptu sedmi hlavních hříchů; *La science de bien mourir ou médecine de l'âme*,⁶⁹ poskytující útěchu a rady pro přípravu na odchod z tohoto světa.⁷⁰

Všechna tři pojednání byla vydána v jednom svazku, jenž uváděl Gersonův dopis fiktivnímu biskupovi. Autor ho v něm vybízí, aby dílko co nejvíce rozšířil, protože se lid dostal do zajetí kvůli chybějícímu poznání Božího zákona (Iz 5,13) a jeho přikázání, nutných ke spáse. Na vině jsou kazatelé, kteří nekážou Boží slovo prostým lidem a zanedbávají nebo neznají to, co by měli dělat. Proto je třeba vytvořit stručné shrnutí těchto přikázání, napsat je na tabulku nebo do malé brožurky, a rozdat je farářům s instrukcemi, aby jeho obsah předčítali lidu zvláště o nedělích a svátcích. Věřící lid se musí dozvědět, co má podle Božího zákona znát, co má dělat, v co věřit, čemu se vyhýbat apod., za což je před Bohem zodpovědný biskup.⁷¹

Adresáty *Opuscula* jsou především obyčejní kněží a faráři, kteří zpovídají zbožný lid; dále všichni neučení laici i klerici, jež se nemohou účastnit kázání; potom chlapani a mládež, jimž je třeba vysvětlit základy víry a konečně všichni, kdo pracují v dobročinných ústavech a v nemocnicích nebo se starají o nemocné. Gerson se dále obrací na další autority, kterých se rozšíření *Opuscula* týká. Jsou jimi preláti a faráři; rodiče a učitelé jejich dětí; ředitelé a vedoucí dobročinných ústavů a nemocnic; dále ti, kdo druhé svedli ke hříchu a nakonec všichni, jejichž povinností bylo vyučovat druhé, ale tuto povinnost zanedbali. Autor je vyzývá, ať

⁶⁷ Srov. Jean GERSON, „Le miroir de l'âme,“ in *Œuvres complètes*, Palémon Glorieux (ed.), VII/1: *L'œuvre française* (292–339), Paris: Desclée & Cie, 1966, čl. 312, s. 193–206.

⁶⁸ Srov. Jean GERSON, „Examen de conscience selon les péchés capitaux,“ in *Œuvres complètes*, Palémon Glorieux (ed.), VII/1: *L'œuvre française* (292–339), Paris: Desclée & Cie, 1966, čl. 330, s. 393–400.

⁶⁹ Srov. Jean GERSON, „La médecine de l'âme,“ in *Œuvres complètes*, Palémon Glorieux (ed.), VII/1: *L'œuvre française* (292–339), Paris: Desclée & Cie, 1966, čl. 332, s. 404–407.

⁷⁰ Srov. BAST, *Honor Your Fathers*, s. 14.

⁷¹ Srov. Joannis GERSONII, „Opusculum tripartitum: De Præceptis Decalogi,“ s. 425–426.

Opusculum šíří ve farních kostelích, ve školách, nemocnicích a kláštorech, ať to dělají na vlastní náklady a tuto činnost vnímají jako nápravu svého dosavadního jednání. Zároveň doufá, že světské autority podpoří jeho program příslušnými výnosy a církevní preláti ho opatří odpustky.⁷²

Po tomto úvodním dopise následuje samotný traktát rozdělený do 18 kapitol. Autor v něm nejprve poukazuje na to, že člověk byl stvořený Trojjediným Bohem, jenž je také cílem jeho života. Neposlušností Adama a Evy se dostal do lidského života hřích, do něhož dědičně upadlo celé lidstvo. Všemohoucí Pán se však nad lidstvem slitoval a poslal mu jako lék svého Syna. Protože věděl, že člověk je křehký a slabý, stanovil, aby zachovával deset přikázání, a vytrval tak na cestě k nebeskému Otcí. Poté následuje výčet deseti přikázání s krátkým vysvětlením, na co je u každého z nich třeba dbát, a čím se porušuje. První přikázání je formulováno s návazností na Dt: *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, ex tota mente tua, et ex tota virtute tua* (Dt 6,5),⁷³ ostatní se opírají o Ex 22. Další zvláštností textu je šesté a sedmé přikázání, jež jsou v něm ve svém pořadí zaměněna.⁷⁴

Jak už bylo zmíněno, *doctor christianissimus* považoval za nutné zahájit velkou morální obrodu církve, v níž by důležitou roli hrála sv. zpověď. Ačkoliv přípravě na tuto svátost věnuje další část svého *Opuscula*, na konci pojednání o Dekalogu poukazuje na to, že všechna jeho přikázání jsou provázána se sedmi hlavními hříchy a rovněž s pěti lidskými smysly. Celý traktát je doplněn praktickými radami ohledně důležitosti mít jasné předsevzetí již nehřešit, vyvarovat se blízké příležitosti k hříchu a povinnosti při sv. zpovědi vše vyznat. Podle Gersona je ale důležitější se více zaměřit na konání dobra než na vyvarování se zlého.⁷⁵

Z celkového pohledu na *Opusculum tripartitum* vyplývá, že jeho autor je jeden z posledních, kdo v návaznosti na dosavadní tradici doporučuje připravovat se na sv. smíření podle sedmi hlavních hříchů. Jak je ale vidět, činí tak již v úzké návaznosti na Dekalog, který se po jeho smrti ve zpovědních zrcadlech prosazuje a svou důležitost si v nich uchovává až do dnešní doby. Nutno dodat, že k tomu dále značně přispěly vznikající

⁷² Srov. tamtéž, s. 427.

⁷³ O vzniku „V jednoho Boha věřiti budeš“ viz Dominik OPATRNÝ, „V jednoho Boha věřiti budeš: Anonymní dědictví Kanisiových katechismů,“ *Studia theologica* 21, č. 4 (2019): 75–92.

⁷⁴ Šesté zní: *Non furtum facies*, sedmé: *Non mæchaberis*. Srov. Joannis GERSONII, „Opusculum tripartitum: De Præceptis Decalogi,“ s. 428–438.

⁷⁵ Srov. tamtéž, s. 439–442.

katechismy, především protestantské provenience, a kazatelská činnost celé plejády významných středověkých kazatelů.

6. KRÁTKÝ POHLED ZA GERSONA

Zhodnotit dílo a vliv Jana Gersona již přesahuje limity našeho článku. Přesto se nelze vyhnout otázce, jaký vliv měly jeho pastorační inovativní snahy, a zejména jaký úspěch zaznamenalo jeho *Opusculum tripartitum*. Budeme-li ho hodnotit podle počtu dochovaných opisů (manuskriptů) a podle počtu vydání, jichž se *Opusculu* dostalo, musíme konstatovat, že Gerson byl s celým projektem mimořádně úspěšný. K tomu jistě přispělo i to, že byl ve své době známou osobností a váženou autoritou.

Zeptáme-li se, jaká díla byla ve středověku nejpopulárnější, musíme na prvním místě zmínit Dantovu *Božskou komedii*, jež se nám zachovala ve více než 600 opisech, dále Boccacciův *Dekameron* v asi 100 opisech a *Canterburské povídky* Geoffreyho Chaucera přibližně v 80 opisech. Gersonovo *Opusculum tripartitum* se pak uchovalo ve více než 200 latinských a francouzských opisech a před rokem 1500 se dočkalo 23 vydání v pěti různých jazycích. K tomu je třeba dodat, že zhruba ve 100 opisech se zachovaly i Gersonovy traktáty *De vita spirituali animae* a *De mystica theologia*, 10 jiných pojednání ve více než 50 opisech a 40 dalších v méně než 20. Z toho můžeme usoudit, že Gersonova díla nejen cirkulovala mezi širokými lidovými vrstvami, ale že se též veřejně četla a diskutovalo se o nich.⁷⁶

Snahy rektora pařížské univerzity o morální obrodu celé církve oslovily celou řadu jeho nástupců ve více oblastech. Jednou z nich byl boj proti husitské herezi a dalším bludným učením středověku, proti nimž se používalo zejména kázání. Homilie např. Mikuláše Kusánského (1401–1464) nebo Jana Kapistránského (1386–1456) nám dokládají, že Desatero Božích přikázání mělo v kázání vrcholného středověku své pevné místo.⁷⁷ Kromě něho se prosadilo i jako pomůcka při přípravě na

⁷⁶ Srov. Daniel HOBBS, „The Schoolman as Public Intellectual: Jean Gerson and the Late Medieval Tract,“ *The American Historical Review* 108, č. 5 (2003): 1308–1337, zde 1311–1312.

⁷⁷ O roli Dekalogu ve středověkém světě obecně viz Walter MELION – Jürgen PIETERS – Youri DESPLENTER (eds.), *The Ten Commandments in Medieval and Early Modern Culture*, Leiden – Boston (MA): Brill, 2017.

první sv. zpověď malých dětí, jak je patrné např. z dochovaného zpovědního zrcadla pro děti z roku 1478 frankfurtského kněze Johannese Wolffa (1468).⁷⁸ Výklad Dekalogu, spolu s výkladem Modlitby Páně a Apoštolského vyznání víry, taktéž sloužil jako základ dobových katechetických pojednání různého druhu.⁷⁹

Desatero, Modlitba Páně a Apoštolské vyznání víry později tvořily základní stavební kameny reformované liturgie. Dekalog rovněž zaujímal prominentní místo ve vznikajících reformovaných katechismech: *Malém katechismu* a *Velkém katechismu* (oba 1529) Martina Luthera,⁸⁰ *Ženevském katechismu* (1537) Jana Kalvína⁸¹ a dalších a později též v katolických katechismech *Summa doctrinae christianae* (1555) Petra Canisia⁸² nebo *Římském katechismu* (1566) Tridentského koncilu.⁸³ Katechismy byly také prvními texty, které v 16. století překládali do domorodých jazyků křesťanští misionáři působící na jihoamerickém kontinentu a v Asii. Takto byl např. do tamilštiny přeložen katechismus Františka Xaverského (1543) nebo do japonštiny katechismus Alessandra Valignana (1586). Dekalog a Modlitba Páně se tak staly prvními biblickými texty, jež pronikly do kultur, které o křesťanství až do 16. století neměly nejmenší ponětí. Spolu s Apoštolským vyznáním víry tvořily trojici prvních opravdově globálních textů, jež byly překládány do všech jazyků a šířeny po celém světě, přičemž výklad Desatera byl považován za základ křesťanské etiky.⁸⁴

⁷⁸ Viz Johann WOLFF, *Beichtbüchlein des Magisters Johannes Wolff (Lupi), ersten Pfarrers zu Frankfurt a. M. 1453–1468*, Friedrich Wilhelm Battenberg (ed.), Berlin – Boston (MA): De Gruyter, 1907. Blíže o jeho zpovědním zrcadle: Juliane REUS, *Kinderbeichte im 20. Jahrhundert: Pastoralgeschichtliche Untersuchung zum Wandel der Erstbeichtvorbereitung in Deutschland*, Würzburg: Echter, 2009, s. 37–40.

⁷⁹ Např. v Rakousku je vydávala tzv. Vídeňská škola (1400–1470), k níž patřil Gersonův pařížský kolega Heinrich von Langenstein, dále kazatel na habsburském dvoře Ulrich von Pottenstein a další. Srov. BAST, *Honor Your Fathers*, s. 18–21.

⁸⁰ Viz Martin LUTHER, *Menší a Větší katechismus*, Praha: Kalich, 2017, překlad Ondřej Maček.

⁸¹ Viz Jan CALVIN, *Vzdělání ve víře: Katechismus a Vyznání víry z roku 1537*, Praha: Kalich, 1953, překlad Amedeo Molnár.

⁸² Viz Petrus CANISIUS, *Summa Doctrinae Christianae*, Hungerford: Legare Street Press, 2023.

⁸³ Viz *Katechismus z nařízení sněmu tridentského...*, Praha: Dědictví sv. Prokopa, 1867.

⁸⁴ Srov. Dominik MARKL, „The Decalogue in History: A Preliminary Survey of the Fields and Genres of its Reception,“ *Zeitschrift für Altorientalische und Biblische Rechtsgeschichte* č. 18 (2012): 279–293, zde 282.

ZÁVĚREČNÁ REFLEXE

Cílem tohoto článku bylo seznámit čtenáře s tím, jak se do zpodobněního zrcadla dostalo Desatero Božích přikázání a jak se v průběhu staletí v důsledku posouvajících se akcentů měnilo jeho celkové vnímání. V prvotní církvi jsme zaznamenali napětí mezi nově vznikající křesťanskou obcí a etablovanou židovskou synagogou. Bylo třeba vyjasnit si několik závažných otázek: Má identitu křesťana primárně určovat Písmo sv. (jehož pevnou součástí Dekalog je) nebo spíše niterný vztah ke Kristu, který sám je naplněním Zákona?

S hledáním vlastní identity a s přibývajícím počtem nových křesťanů šla rovněž ruku v ruce otázka, jestli by celé křesťanské poselství nešlo nějak zjednodušit. Jako odpověď se nabízelo hlavní přikázání lásky k Bohu a lásky k bližnímu, na něž poukázal Ježíš. Desatero v rané křesťanské církvi tedy můžeme chápat jako prvek, vůči němuž bylo třeba se vymezit, což souviselo nejen s židovstvím jako takovým, ale s jeho důrazem na dodržování velkého množství přikázání (celkově jich bylo 613).

Touha po dokonalosti, životě plně zasvěceném pouze Pánu, stranou běžného rodinného života, byla od prvotní církve propojena s důrazem na vyšší morální profil. „Nástroje duchovního umění“ sv. Benedikta, zahrnující 74 přikázání, z nichž 5 bylo převzato z druhé desky Desatera, pak sloužily jako osvědčený prostředek k dosažení duchovní dokonalosti. Pro raně středověkého mnicha byly prvkem, s nímž se ztotožňoval a který utvářel jeho identitu.

V kontextu Rehořova *Moralia in Job* se můžeme dívat na Desatero jako na součást Starého zákona, jež je ve světle Nového již překonaná. Není nedokonalá, ale na cestě do Božího království je třeba využívat lepší prostředky zohledňující především kvalitu a vnitřní nastavení srdce. Desatero tak v tomto kontextu můžeme vnímat jako něco překonaného.

S Hugonem od Sv. Viktora přichází opět jiný úhel pohledu. Je to pohled biblisty, který chce jít *ad fontes* a pro něhož je Písmo sv., jehož součástí Dekalog je, posvátnou knihou, z níž promlouvá Bůh. Proto je nutné ji poznávat stále nově a hlouběji. Na Desateru je v tomto období zdůrazněno, že se jedná především o inspirované Boží slovo.

Vilém Ockham je myslitel, který zdůrazňuje Boží majestát a Desatero v této souvislosti vnímá jako projev Boží vůle. Pro něj je to text, jenž říká lidem, co mají dělat, jeho autorita je nenapadnutelná a nediskutuje se

o ní. Nutno dodat, že tento pohled utvářel křesťanské povědomí po celá nadcházející staletí.

V době Jana Gersona a jeho snahy o morální povznesení celé církve i společnosti nabývá Dekalog dalšího, praktického rozměru. Je brán jako pomůcka, kterou je třeba znát, rozumět jí a neustále si ji připomínat. V sázce je totiž spása člověka i celé společnosti.

V tomto duchu se pak s Dekalogem setkáváme v novodobých, jak protestantských, tak katolických, katechismech. Desatero je v nich představeno jako tradiční součást křesťanské víry, jako biblický text, opatřený srozumitelným výkladem v souladu s učením církve, a především jako vzor, podle něhož může každý člověk hodnotit morálnost či nemorálnost svého života.

The Decalogue as the Basis of the Confessional Mirror: A Historical-Theological Study

Keywords: Decalogue; Sacrament of Reconciliation; Capital Sins; Hugh of Saint Victor; Authority; Moral Obligations; Jean Gerson

Abstract: This paper aims to answer the question of how the Ten Commandments have entered the current confessional mirror. It reflects on the practice of the early Christian Church, considering the writings of the Church Fathers, especially St. Augustine, noting the *Rule* of St. Benedict, and delving deeper into St. Gregory the Great and his *Moralia in Job*, which presented the concept of the cardinal sins to people. The emphasis placed on this concept began to shift towards the Decalogue in several gradual steps. One of these was the interest in studying the historical meaning of Scripture in the monastery of St. Victor on the outskirts of Paris, in which the monk Hugo stood out. There was also the morality of commitment introduced by Franciscan William Ockham and, finally, John Gerson's efforts to bring about a general renewal of the Church. It was the latter who was instrumental in emphasizing the importance of the Decalogue, especially with his work *Opusculum tripartitum*, which is widely considered the foundation of modern catechisms in which the Ten Commandments and their interpretation occupy a prominent place; even up to the present day.

ThLic. Jan Polák, Ph.D.
Univerzita Palackého v Olomouci
Cyrilometodějská teologická fakulta
Katedra systematické teologie
Univerzitní 244/22
779 00 Olomouc
jan.polak@upol.cz